

قربانی

ماهیت و کاربرد آن

هنری هوپرت و مارسل موس

مترجم انگلیسی: و. د. الس

با مقدمه ایوانز پریس

مترجم: لیلا اردبیلی

۱۳۹۷

قربانی

ماهیت و کاربرد آن

نویسندگان: هنری هوبرت و مارسل موس

مترجم انگلیسی: و. د. هالس

با مقدمه ایوانز پریچارد

مترجم: لیلیا اردبیلی

چاپ نخست: ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

حروفچینی و آماده سازی: انتشارات علمی و فرهنگی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: شرکت چاپ و نشر علمی و فرهنگی کتیبه

حق چاپ محفوظ است.

سرشناسه: اوبر، هاتری، ۱۸۷۲-۱۹۲۷ م.

مؤلفان: اوبر، قربانی، ماهیت و کاربرد آن/ هنری اوبر، مارسل موس؛ ترجمه به انگلیسی و ویرایش: و. د. هالس؛ ترجمه به فارسی: لیلیا اردبیلی؛ با مقدمه ای به قلم ای. ایوانز - ریچارد مائوس؛ نشر: تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۱۹۸ ص.

شابک: ۹۷۸۶۰۰۴۳۶۶۴۹۶

ردیف: فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: عنوان اصلی: Sacrifice: Its Nature and Function

موضوع: قربانی Sacrifice

مؤلفان: مائوس، مارسل، ۱۸۷۲-۱۹۲۷ م. Mauss, Marcel

مترجم: ششابه، مروده؛ اردبیلی، لیلیا، ۱۳۹۷ م. مترجم

مترجم: هالز، و. د. Halls, W. D. مترجم

نشر: انتشارات علمی و فرهنگی، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی Elmi - Farhangi Publishing Co.

ردیف: ۱۳۹۷ ق ۸ الف ۷۷۰ BL

ردیف: ۲۹۵

شماره کتابشناسی: ۵۱۰۶۰۷

انتشارات علمی و فرهنگی

اداره مرکزی و مرکز پخش: خیابان نلسون ماندلا (آفریقا)، چهارراه حقانی (جهان بودک) - دهکده کمان، پلاک

۲۵؛ کدپستی: ۱۵۱۸۷۳۶۳۱۳؛ صندوق پستی: ۹۶۴۷-۱۵۸۷۵؛ تلفن: ۵۶۹۷۰-۸۸۲۰۰؛ فکس: ۸۸۷۷۴۸۷۲؛

تلفن: ۲۹-۸۸۶۶۵۷۲۸؛ تلفکس: ۸۸۶۷۷۵۴۴-۴۵

آدرس اینترنتی: www.elmifarhangi.ir info@elmifarhangi.ir

وبسایت فروش آنلاین: www.farhangishop.com

فروشگاه مرکزی (پرنده آبی): خیابان نلسون ماندلا (آفریقا)، بین بلوار گلشهر و ناهید، ابتدای کوچه گلغام،

پلاک ۱۷۲، تلفن: ۲۲۰۲۴۱۴۰-۳

فروشگاه یک: خیابان انقلاب، روبه روی در اصلی دانشگاه تهران؛ تلفن: ۱۶-۶۶۹۶۳۸۱۵ و ۶۶۴۰۰۷۸۶

فروشگاه دو: میدان هفت تیر، خیابان کریمخان زند، بین قائم مقام فراهانی و خردمند، پلاک ۱۳؛ تلفن:

۸۸۳۴۳۸۰۶-۷

فروشگاه سه: خیابان کارگر شمالی، روبه روی پارک لاله، نبش کوچه ستاره، نمایشگاه و فروشگاه محصولات

فرهنگی سازمان تأمین اجتماعی، پلاک ۱

فهرست مطالب

یادداشت مترجم	هفت
مقدمه به قلم ایوانز پریمچارد	هفده
یادداشت مترجم انگلیسی	نوزده
مقدمه	۱
فصل اول: تعریف و وحدت نظام قربانی	۱۱
فصل دوم: طرح کلی پیشکش قربانی	۲۳
فصل سوم: بر اساس کارکردهای عام قربانی چگونه طرح کلی تغییر می‌کند	۵۷
فصل چهارم: بر اساس کارکردهای خاص قربانی چگونه طرح کلی تغییر می‌کند	۶۹
فصل پنجم: قربانی کردن خدا	۸۷
فصل ششم: نتیجه‌گیری	۱۰۹
پی‌نوشت‌ها	۱۱۹

یادداشت مترجم

من با تو چنانم ای نگار ختنی
کانه ر غلطم که من توام یا تو منی
مولانا

توجه به مراسم قربانی، در علوم اجتماعی، به عنوان پدیده‌ای انسانی و فرهنگی که حامل بسیاری از ویژگی‌های پنهان یک جامعه است، به طور جدی و متمرکز با مطالعات هنری اوبر و مارسل موس و آلن دو کیم آغاز شد. از منظر این اندیشمندان، قربانی جایگاهی بنیادین و جهان‌شمول در همه مذاهب دارد و ضامن حفظ انسجام اجتماعی و ارزش‌هایی است که در ایجاد روح جمعی دخیل‌اند. برای نمونه، دور کیم نشان داده است که در میان برخی از قبایل، قربانی کردن نمادین پادشاه و رئیس قبیله به افراد کمک می‌کند تا به لحاظ معرفت‌شناختی، مفاهیم جامعه و خدا را بازتولید کنند و طی این مناسک خود را در مقام هستار اجتماعی واحدی بازنمایی نمایند.

البته باید توجه داشت که می‌توان منشأ این ادعاها را گرایش‌های قوم‌مدارانه و اروپامحور این اندیشمندان دانست، زیرا بعدها از طریق

یافته‌های برخی از تحقیق‌ها این ادعاها به نقد کشیده شدند. برای مثال، در سال ۱۹۵۶ در کتاب *مذهب نوثرها*^۱، ایوانز پریچارد نشان داد که در میان نوثرها نمی‌توان واژه‌ای را یافت که به‌طور مستقیم معادل واژه و معنای قربانی در میان انگلیسی‌ها باشد؛ ادعایی که بازخوردی جهانی یافت و کسی چون امیل بنونیست^۲ زبان‌شناس را بر آن داشت تا در کتاب *زبان و جامعه هند و اروپایی* اذعان دارد هیچ واژه مشترکی در میان زبان‌های هندواروپایی برای قربانی نمی‌توان یافت. از این روست که در مورد معنای قربانی اجماعی وجود ندارد؛ اگرچه این واژه در قالب پیسن‌زرنه‌ای نزد به معنای ارائه هدیه به خدایان است.

علاوه بر این، مطالعات دیگر نشان داده‌اند که در اکثر قربانی‌ها، بیش از هر چیز، کشتن راقعی یا نمادین یک موجود مطرح است؛ موجودی که خون آن می‌تواند موجب باروری، احیا و رسیدن به قدرتی مافوق طبیعی شود. فرد قربانی‌کننده باید بتواند برای به‌دست آوردن این نتایج، موجودی درخور توجه قدرتمندانی فوق طبیعی را واسطه قرار دهد، زیرا تنها از طریق این واسطه است که ویژگی مقدس جهان روحانی به دنیای مادی انتقال می‌یابد، و این تنها قربانی است که می‌تواند مسئولیت خطیر ارتباط با جهان قدسی را بر عهده بگیرد (که ضرورت وجودی این موجود واسطه را در ادامه بیشتر توضیح خواهیم داد).

مسئله قربانی و چرایی هستی‌شناسانه و معرفت‌شناختی آن مورد توجه اندیشمندان دیگری نیز واقع شده است. برای نمونه، کاسیرر در کتاب *فلسفه صورت‌های نمادین* ادعا می‌کند قربانی را می‌توان حاصل ارتباطی دانست که انسان نه در جهان تصورات، بلکه در دنیای واقعیت و در ارتباط با قدرت‌های مافوق طبیعی پیدا می‌کند و در نتیجه این رابطه فعال است که انسان به قربانی کردن برای خدایان و پرستش آن‌ها دست می‌زند. از نظر کاسیرر، مناسک قربانی بیان رابطه‌ای بی‌واسطه میان انسان و خدایان است، که در آن انسان به امتزاجی مادی و روحانی با الوهیت دست می‌یابد.

و درک و تفسیر این امتزاج تنها با خوانشی نمادین و اسطوره‌ای امکان‌پذیر خواهد بود.

از سوی دیگر، هگل معتقد است چون مراسم قربانی بستری برای تحقق وحدت فرد با امر مطلق است می‌توان آن را بخشی از قلمرو، پرستش دانست که در آن فرد به احساس مثبتی که حاصل این وحدت است، دست می‌یابد. به عبارت دیگر، هگل معتقد است مراسم قربانی فرصتی برای «من» انسان ایجاد می‌کند که از طریق وحدت و سهیم شدن با امر مطلق وارد قلمرو پرستش شود و جدایی خود را از امر مطلق از میان بردارد. نکته جالب آنکه هگل به آن اشاره می‌کند این است که در حین اجرای مناسک قربانی از طریق «خود» و کار این همانی، فرد با امر مطلق «هم/ارز» می‌شود، و این وحدت «تراپی» با خرد، گوشت و خون قربانی به صورتی انضمامی بازنمایی می‌شود و انسان در ابتدای دیالکتیکی با امر مطلق به یک کل دست می‌یابد؛ وضعیتی که سنتی از مولانا که در ابتدای این سطور آمده بر آن دلالت دارد.

بحث درباره قربانی از مناظر مختلف، به‌خصوص از دیدگاه فلسفی، بسیار جالب توجه است. اما اگر بخواهیم به رسم بایبندی به محتوای این رساله مقدمه‌ای همراستا با آن ارائه کنیم باید به مطالعات قوم‌نگاری و انسان‌شناختی در این زمینه بازگردیم. البته پیش از هر چیز، برای فهم بهتر رویکرد به کار گرفته شده در این رساله، رویکردی که تاکنون در مطالعات انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی و سایر علوم در مورد مناسک و مفهوم قربانی وجود داشته‌اند را در ادامه این مقدمه معرفی می‌کنیم و در نهایت توضیح می‌دهیم که رویکرد اوبر و موس در این رساله به کدام یک از آن‌ها نزدیک‌تر است.

قربانی به مثابه پیشکش

ادوارد تایلور^۱ انسان‌شناس به تأسی از افلاطون ادعا می‌کند قربانی

پیشکشی است که انسان به خدا تقدیم می‌دارد، و خدا با قبول آن مرهون انسان می‌شود، و در عوض آن انسان امیدوار خواهد بود تا خدا و قدرت‌های فوق‌طبیعی که در ید اختیار اویند، خواسته‌ها و آرزوهایش را برآورده سازند، و در برابر سختی‌ها و نیروهای شر او را امان دهند و حافظ او باشند. در واقع در این دیدگاه، قربانی نوعی معاملهٔ انسان با خدایان و قدرت‌های طبیعی تلقی می‌شود.

این رویکرد را بیشتر در مطالعات دینی انسان‌شناسان قرن نوزدهم می‌توان مشاهده کرد که قربانی را کفارهٔ گناهان، متنعم شدن از مزایای الهی، صلح با خدایان، و ایجاد ارتباط با آن‌ها و ارواح در نظر می‌گرفتند. بر این رویکرد، ویکتور اندیشمندان بیش از آنکه به مناسک قربانی توجه داشتند به باورها و اعتقادات انسان‌های پیشکش‌دهنده تمرکز می‌کردند و مناسک ایشان از انجام این مراسم را مجیزگویی قدرت‌های برتر می‌دانستند. مریت این رویکرد در این است که با توجه به تعریفی که از قربانی ارائه می‌دهد می‌تواند تمام اشکال قربانی را مطالعه کند، اما در عین حال از بررسی مراسمی که در آنها هدف از اجرای مناسک تنها ارائهٔ پیشکش نیست باز می‌ماند.

قربانی به مثابه علیت

کسانی همچون آرتور هوکارت^۱ انسان‌شناس نیز معتقدند که دلیل اصلی انجام مناسک قربانی «طلب همگانی برای باروری» است. به بیان دیگر، هدف از قربانی‌هایی که به خدایان ارائه می‌شود در واقع «طلب حیات و باروری برای همگان است. در این دیدگاه، قربانی را ابزاری برای تأثیرگذاری بر تغییر شکل حیات به شمار می‌آورند. هوکارت معتقد است در مناسک کاتولیک‌ها قبل از اصلاحات دینی باور بر این بود که عشای ربانی به لحاظ مادی نان را به بدن مسیح تبدیل می‌کند؛ اما بعد از اصلاحات، این مناسک فرایندی نمادین تلقی می‌شد. پروتستان‌ها هم بر این باور بودند که نان صرفاً بازنمایی نمادین قربانی مسیح است.

قربانی به مثابه نظامی از نمادها

در انسان‌شناسی نمادین و در میان آثار کسانی همچون ولریو ولری^۱ (Valeri, 1985) شاهد آن هستیم که به جای تمرکز صرف بر روی آداب و رسوم قربانی یا نیات کنشگران در انجام این مراسم، اندیشمندان بیشتر بر ساحت نمادین مراسم قربانی تأکید دارند و ساختار و انگیزه‌های محام آن را در بافتی گسترده‌تر و با توجه به ایدئولوژی حاکم بر جامعه تحلیل می‌کنند. در این رویکرد، نمادهای موجود در مناسک قربانی به عنوان نظامی معنایی در نظر گرفته می‌شود که برای دست یافتن به معنای آن محقق باید دست به رمزگشایی نمادها و نشانه‌ها بزند. در این رویکرد، اعمال مراسم در مراسم را به عنوان کنش‌های نمادینی تلقی می‌کنند که بر روابط قربانی کننده، خدای و افراد حاضر در جمع تأثیر می‌گذارد. اگرچه این نوع تحلیل‌ها، با انتقادات وارده بر انسان‌شناسان نمادین روبه‌رو هستند و در آن‌ها نظر تحمیل نظریات شخصی محقق و ذهنی بودن تحلیل‌ها وجود دارد. با این حال، دستاورد درخور توجه این رویکرد آن است که اعمال قربانی باید در بافت گسترده‌تری از جامعه در نظر گرفته شود تا برای محقق این امکان فراهم آید که کمک تحلیل‌های خود از مناسک قربانی به بینشی جامع دربارهٔ جامعه دست یابد.

قربانی به مثابه تطهیر

رویکرد دیگر در مطالعات قربانی، بر خشونت موجود در این مراسم تأکید و توجه دارد. رنه ژیرار^۲ تاریخ‌نگار، اذعان می‌دارد که مراسم قربانی از نظر اجتماعی مجرای کنترل‌شده و قابل قبول است که انگیزش‌های خشونت‌آمیز جامعه در درون آن جای می‌گیرد. این مسئله را به وضوح می‌توان در این مضمون از مناسک قربانی مشاهده کرد که در آن یک قربانی به عنوان بلاگردان^۳ انتخاب می‌شود. همچنین کسانی چون موريس بلوک^۴ نیز معتقدند خشونت موجود در مراسم قربانی از

1. valerio valeri

2. René Girard

3. scapegoat

4. Bloch

آن جهت است که انسان‌ها برای امور مذهبی و سیاسی خود به خلق یک موجود برتر نیازمندند و این عمل از طریق خشونت به کاررفته در مورد قربانی حاصل می‌شود. اشکال وارده بر این نوع تحلیل‌ها آن است که در برخی از مناسک قربانی، خشونت لزوماً جزء مؤلفه‌های اصلی مناسک محسوب نمی‌شود و در آن‌ها شاهد هیچ نوع خشونتی نیستیم.

قربانی به عنوان غذایی جمعی

عده‌ای از اندیشمندان، مانند رابرتسون اسمیت^۱ انسان‌شناس، برخلاف تایلور، به مناسک قربانی و اعمال انجام‌شده در این مراسم بیشتر توجه داشتند. اسمیت که دربارهٔ مراسم قربانی سامی‌های باستان مطالعه می‌کرد، بر این باور بود که قربانی در میان افراد عامی جشنی بوده که انسان‌ها به طور مشترک با الهه‌ها برگزار می‌کردند. حیوان مذبح در میان این افراد همان توتم کلان بوده که خونی او در رگ افراد قبیله جریان داشته است. همچنین این حیوان جد کلان، والهه آن محسوب می‌شده است، و در مراسم خوردن گوشت قربانی، در واقع، اعضای قبیله توتم خود را می‌خورده‌اند و با این کار توتم، منوی توتم/الهه به آن‌ها منتقل می‌شده است. همچنین استفاده از گوشت خون توتم و خوردن غذای مشترک و نشستن بر سر یک سفره طعام به اعضای قبیله این امکان را می‌داد تا بار دیگر با هم تجدید پیمان کنند و از این طریق انسجام اجتماعی و اقتدار روح جمعی آن‌ها تقویت شود.

هنری اوبر و مارسل موس نیز در «رسالهٔ قربانی»، بیش از هر چیز، وامدار این رویکرد اخیر هستند. از نظر آن‌ها منسک قربانی بی‌شک ابزاری است که از راه آن انسان‌ها با خدایان خود ارتباط برقرار می‌کنند. اوبر و موس در این پژوهش، طبق روال، از داده‌های ثانویه‌ای استفاده کرده‌اند که در پژوهش‌های انسان‌شناسان و جامعه‌شناسان پیش

از آن‌ها آمده‌اند. آن‌ها در این رساله همچنین از اطلاعات مندرج در متون سانسکریت و عبری دربارهٔ مناسک قربانی بهره گرفته‌اند.

از نظر اوبر و موس، مهم‌ترین ویژگی مراسم قربانی سازوکاری است که در این مراسم برای ایجاد ارتباط میان انسان و خدایان مهیا می‌شود. در واقع، در این مراسم موجود ذبح‌شده نمایندهٔ قربانی‌کننده و خدایان است و از این روست که این موجود توانایی آن را دارد که حالتی میان امر قدسی و ناقدسی را از میان بردارد. موجود ذبح‌شده از آنجا که محال تلاقی جهان معنوی و مادی است این توانایی را دارد که به هر چیز این‌جایی که با اجزای آن در تماس قرار می‌گیرد، ویژگی الوهیتی به آن منتقل نماید و آن را به هستاری در ارتباط با الوهیت بدل نماید.

با استفاده از این تفسیر، پدیده‌های مربوط به قربانی را، که حتی در جهان مدرن امروز نیز مطابق آن به‌وفور قابل مشاهده هستند، می‌توانیم بررسی کنیم. برای اشاره به نمونهٔ کوچکی از این مصادیق، می‌توان پلاک آغشته به خون اتومبیل گران‌قیمتی را در نظر بگیریم؛ صحنه‌ای که هر روز در خیابان‌ها شاهد آن هستیم. به بیان تحلیلی، هدف کنشگر این عمل آن است که موس خود را در ارتباط با قدرت‌های ماوراءطبیعی قرار دهد تا از آن و به تعبیر مجازی از دارندهٔ اتومبیل در برابر حوادث و پیش آمده‌های احتمالی محافظت نمایند. به عبارت دیگر، این عمل به ظن کنشگر موجب مقادیر زیادی اتومبیل خواهد شد و آن را در برابر خطرات احتمالی بیمه خواهد کرد. البته طبق گفتهٔ اوبر و موس، گاهی عکس این فرایند نیز رخ می‌دهد، یعنی قربانی کردن موجب جدایی امر مقدس و نامقدس می‌شود. به گزارش این دو، در آیین باستانی مراسمی وجود دارد که طی آن‌ها روح به جهان انسان‌ها آورده شده و امر قدسی را به ناقدسی تبدیل می‌شود و به این ترتیب تقدس‌زدایی اتفاق می‌افتد؛ که در متن رساله شرح آن به طور کامل آمده است.